ВИДОВЕ МЪЧЕНИЯ, ОРЪДИЯ И СРЕДСТВА ЗА МЪЧЕНИЕ В ЖИТИЯТА ОТ ОБИКНОВЕНИЯ ПРОЛОГ И ОТ СТИШНИЯ ПРОЛОГ

Анета Маринова

Езикът на преводите на Обикновения (нестишен) пролог (по-нататък само ОбПр) и на Стишния пролог (по-нататък само СтПр) е слабо проучен. Обект на изследване в тази работа са названията на мъченията и на оръдията и средствата за мъчение в житията за месец март по ркп. САНУ № 53 за ОбПр[1] и по ркп. Зогр 80 от 1345/60 г. за СтПр.[2] Досега тази лексикална категория в богослужебните книги не е била обект на специално изследване. Проучването на лексиката на двата Пролога има конкретно отношение към решаването на въпроса за езика, на който първоначално са преведени ОбПр и СтПр, за времето, когато са били преведени, както и за преводаческите центрове, където са били направени преводите.

Наблюденията показват, че общият брой на житията за месец март в ОбПр е 57, като от тях 44 са свързани с мъчения; в СтПр общият брой на житията е 71, а от тях с мъчения са свързани 50. Наред с 37–те жития, които са общи за двата Пролога, се оказва, че в СтПр са включени още 13, посветени на мъченици, за които в ОбПр не се споменава[3], а броят на житията в ОбПр, които нямат съответствие в СтПр, е 7[4]. В работата не се засяга въпросът за гръцките образци на двата Пролога.

Лексиката, свързана с видовете мъчения и с оръдията и средствата за мъчение в житията от двата Пролога, се представя в съпоставителен план - по дати и мъченици, като се отчитат както *еднаквите*, така и *различните* лексеми. Видовете мъчения се обединяват в *групи*, като към всеки вид мъчение се дават първо успоредните за двата Пролога жития с минимален контекст, в който е употребен както *глаголът* за вида мъчение, така и съществителното обозначаващо *оръдието или средството*, с което се осъществява това мъчение. След това се посочват текстовете от житията в СтПр, които нямат съответствие в ОбПр, или обратно.

Проучваните лексеми, с които се назовават оръдия и средства за мъчение, се сравняват с лексиката на класическите старобългарски паметници (по-нататък само СтбП), проследява се употребата им в по-късни паметници по данни от речниците на Миклошич (Микл) и Срезневски (Ср), разглежда се семантиката им и се привличат данни за тяхното диалектното разпространение. Глаголните форми се сравняват с лексиката, засвидетелствана в СтбП, а за липсващите в старобългарския канон думи се привеждат данни по Микл и Ср.

1. **Посичане с меч или нож**.

Евдокия, препод. (1 март) ОбПр **оусѣчена бы**$^{\epsilon}$ – СтПр **мечепосѣчена**; *Нестор* и *Тривими, мчци* (1-2 март) ОбПр **ножи гл҃вж҃ ею оурѣзати** – СтПр **мечь главы имь ѿсѣкошж҃**; *Нови 42 мъченици* (6 март) ОбПр **оусѣчение** – СтПр **ѿсѣкошж҃**; *Кондрат, мч. от Коринт и др. с него* (10 март) СтПр **въ дестыи кондрата мечь оумори**; *Александър, мч.* (13-14 март) ОбПр

1 Ркп. САНУ № 53 е издаден от проф. Р. Павлова и В. Желязкова, вж. ***Павлова*** 1999.

2 Благодаря на проф. д. ф. н. Георги Петков, който любезно ми предостави копие от подготвения за печат, но все още неиздаден житиен корпус на СтПр по ркп. Зогр 80 от 1345/60 г. (за лятното полугодие) и БАН 73 от 1368/70 (за зимното полугодие). Подробна библиография, свързана със СтПр, вж. ***Петков*** 2000.

3 Тези жития са посветени на: Коинт Чудотворец, мч. (2.03.), Теодот, еп. Киринейски (2.03.), Теодорит, презв. Антиохийски (3.03.), Павел и Юлиана, мчци (4.03.), Исихий, мч. (4.03.), Сарвил, мч. (4.03.), Урпасиан, мч. (9.03.), Менигн Белилник, мч. (15.03.), Папо, мч. (16.03.), Хрисант и Дария, мчци (19.03.), Панхарий, мч. (19.03.), Кондрат, Теодосий и Емануил, мчци (26.03.), Евстатий Изповедник, препод. (29.03.).

4 Житията са посветени на: Св. Дионисий (9.03.), Кирил архиеп. (11.03.), Юлиан Киликийски (16.03.), Фотида самарянка (20.03.), Мануил и Теодосий, мчци (27.03.), Иродион, ап. (28.03.), Стефан Чудотворец (31.03.).

ѹсѣкнѫти...главѫ ѹсѣкнѫшѫ юмоу - СтПр мечемъ главѫ емоу ѿсѣкошѫ; *Агапий* (15 март) ОбПр мечемь вь гл҃вѫ ѹсѣкнѫшѫ ьѧ - СтПр мечемъ главы ихъ ѿсѣкошѫ; *Марин, мч.* (17 март) ОбПр на конець мечьноюе ѹсѣчение приѧть - СтПр мечнѫѫ конуинѫ въсприжтъ; *Отците от обителта Св. Сава* (20 март) ОбПр швы ѹсѣкнѫшѫ - СтПр швѣмъ главы ѿсѣкошѫ; *Филимон и Домнин* (26-21 март) ОбПр ѹсѣкнѫ и - СтПр мечнѫ въсприш конуинѫ; *Никон, свщмч. и още 109 мчци* (23 март) ОбПр и вѣхь мечемь оубиⷢ...и гл҃вѫ юго ѹдрѣзашѫ - СтПр мечемь повѣени быш...въ к҃г никшноу главоу ѿсѣкоша. **Само в ОбПр**: *Никандър Египтянин, мч.* (15 март) ОбПр мечьнѫѧ приѧть конечнѫѧ съмр҇ть; *Фотида самарянка и др. с нея* (20 март) ОбПр а прочии вси мечемъ сконуашѫ с; *Иродион* (28 март) ОбПр по семь мечемь ѹсѣкнѫшѫ и; *Вениамин дякон* (31 март) ОбПр мечемъ сконуашѫ с сѣ҇ты авда. **Само в СтПр**: *Сарвил, мч* (4 март) СтПр ножемъ главѫ емоу ѿрѣзѫ; *Херсонски свщмчци* (7 март) СтПр ефрѣма архиерѣ въ седмы меуъ посѣче; *Св. Дионисий* (9 март) СтПр заколень бы҆ ножемь; *Мениген Белилник* (15 март) СтПр повелѣ же кнзь мечем главѫ емоу ѿсѣкоⷢ; *Кондрат, Теодосий и Емануил* (26 март) СтПр ѳеѧѡсїе мечемъ разоривъ.

Съществителните имена, с които се назовават оръдия за мъчение, са: **мечь** и **ножь.**

мечь, -а м. ‘меч’[5]. Среща се и **в двата** Пролога. В СтбП (33) – М, З, Е, СП, СЕ, К, С [*СтСС*:325]. Засвидетелствана е в Остром. ев., Панд. на Антиох [*Ср*, т. 2:131], в МХр. [*Микл:*390]. В ЕтБАН е отбелязано, че думата се смята за стара заемка от готски *mekeis* ‘меч’[т. 3:775]. В съвременния език значението на лексемата се разширява [*РБЕ*, т. 9:402].

Срхр. **мач**; *словен*. **mèč**; *рус*. **меч**; *укр*. **міч**; *чеш*. **meč**; *словаш*. **meč**; *пол*. **miecz**; *горлуж*. **mječ**; *доллуж*. **mjac**; *пс*. * **mьčь**; от *гот*. **mekeis** [*ЕтБАН* , т. 3:775]**.**

ножь, -а *м*. ‘нож’. Среща се и **в двата** Пролога. В СтбП (43) - З, М, А, СК, Б, СЕ, С [*СтСС*:383]. В стб като второ значение се отбелязва ‘ножици’ (*само мн*.). Думата е регистрирана в Остром. ев., Пролог от 17 в. [*Микл*:454]; Гр. Назиански по преписи от 11 в. [*Ср*, т. 2:463]. В съвременния език значението се разширява [*РБЕ*, т. 10:1193].

Срхр. **нож**; *словен*. **nož**; *рус*. **нож**; *укр*. **ніж**; *чеш*. **nůž**; *словаш*. **nož**; *пол*. **nóż**; *горлуж*., *доллуж*. **nož**; *пс*. * **nažь** [*ЕтБАН* , т. 4:677]**.**

Глаголите, които се използват *за назоваване на мъчения*, са: **ѹсѣкнѫти, ѹдрѣзати, ѹсѣкнѫти, приѧти** (ОбПр), **посѣкнѫти, ѿсѣкнѫти, въсприѧти, заклати, разорити, сконуати с** (СтПр). В СтбП **посѣкнѫти** (4 – З, М), **ѹсѣкнѫти** (6 – З, М, С), **ѿсѣкнѫти** (4 – З, М, С) и **ѹсѣкнѫти** (17) се дават като *синоними*; същото се отнася и за **приѧти** (>700 – С, З, М, А, СК, О, Б, Е, СП, К, СЕ, Х) - **въсприѧти** (39 – З, М, А, СК, СЕ, С, Х).

Наблюдението показва предпочитание на преводача на ОбПр към глаголните форми с префикса **ѹ-**, за разлика от СтПр, където се използват префиксите **ѿ-, по-**, например: **ѹдрѣзати – ѿсѣкошѫ; ѹсѣкнѫшѫ - ѿсѣкошѫ; ѹсѣчена – посѣчена.** В ОбПр в някои случаи се проявява предпочитание към *префигирани* форми, за разлика от СтПр, където се срещат *двойно префигирани* глаголи, напр. **приѧть - въсприжтъ.**

2. **Отрязване на женски гърди, отсичане на пръстите на нозе и ръце.**

Жени мчци от Амнисия (18-20 март) ОбПр съсцѫ ѹдрѣзашѫ имь мечемь - СтПр съсц и҆ ѿрѣзаш; *Йона, мч.* (29 март) СтПр сѣ҇моу же ѩоанову ѿрѣзашѫ прѣсты рѫкыѫ и ножныѫ.

В тази група мъчения използваните *глаголни лексеми* са: **ѹдрѣзати** и **ѿрѣзати**, а *оръдието за мъчение* е **мечь.**

3. **Затваряне в затвор (хвърляне в тъмница).**

Антонина (1 март) ОбПр вь темницѫ поущена – СтПр въ темницѫ въсаждена; *Евсихимон, еп. на Лампсак* (14 март) ОбПр темници же предань бывь - СтПр въ темници же затворень бывь; *Стефан Изповедник, препод.* (27-26 март) ОбПр вь тьмницѫ вьсажⷣень – СтПр по тъмница҆ водимъ; *Матрона от Солун* (28-27 март) ОбПр вьврьжена бы҆ вь темницѫ

5 Посочената в случая семантика е изведена от съответния контекст, свързан с мъчението.

- СтПр в темницю въвержена... оумре матрона в темници; *Филит Синклитик и семейството му* (24-27 март) ОбПр вь темницѫ вьвьрьже ѩ - СтПр и въ темницѫ въсадивь; *Акакий, еп. Мелитински* (29-31 март) ОбПр мѫчень бы^{е} крѣпко. и вь темници - СтПр въ темницѫ въсаденъ. *Василиск, мч.* (3 март) СтПр с$^{\overline{т}}$ыи же васїлискъ въ темницѫ въвръженъ; *Василий* (22 март) ОбПр - в темници затворень.

Глаголите, които са употребени и **в двата** Пролога, са: **въсадити, въврѣщи, затворити, поустити,** а *само в ОбПр* се среща **прѣдати.** Общите глаголни форми са с висока честота на употреба в СтбП: **въсадити** (32) – З, М, А, СК, СЕ, С; **въврѣщи** (>100) – З, М, А, СК, У, Б, К, С; **затворити** (70) – З, М, А, Ск, СЕ, С; **поустити** (84) – З, М, А, СК, Б, СЕ, С. С висока фреквентност в СтбП се отличава и глаголът **прѣдати** (>300) – З, М, А, СК, Б, СЕ, К, С, Р, Е.

4. **Окачване (обесване) на кръст или дърво и стъргане (раздиране) по ребрата с меч и железни нокти.**

Антонина (1 март) ОбПр повѣшена... стрьгана по ребромь – СтПр повѣсена и по ребромъ стрѫгана; *Нестор и Тривими, мчци* (1-2 март) ОбПр стрьга ѩ толми дондеже ѩвити с вн-трьнимь нг^{о} – СтПр повѣсени и стрѫгани даже до вѫтробъ; *Жени мчци от Амнисия* (18-20 март) ОбПр и стрѫгашѫ и толми. дондеже ѩвишѫ с урѣва и^{х} - СтПр по семь повѣшены и стрѫганы донелиже ѩвиш^{е} вънѣтрѫшнѣа и^{м}; *Филит Синклитик и семейството му* (24-27 март) ОбПр повѣси ѩ на дрѣвѣ. и стрьгаше - СтПр на дрѣвѣ въсѣ повѣсивь. съ мєүевы тесати телеса и^{х} повелѣ. **Само в СтПр**: *Савин, мч.* (12-13 март) СтПр повѣшень бы^{е} и стрѫганъ толико. ѩко всеи плъти его сълнати с къ земли; *Папо, мч.* (16 март) СтПр по лицоу на высотѣ повѣшень желѣзньми ноктьми дрань; *Варасихий, мч.* (29 март) СтПр - и на единомъ дрѣвѣ свзоу$\overline{ж}$т^{s} рѫцѣ и ноздѣ емоу.

Съществителните, с които се означават оръдия за мъчение, са: **мєүь** и **ногътъ.**

ногътъ, -и *м*. ‘оръдие за изтезания ’. Среща се в **СтПр**. В СтбП (7) – СЕ, С, Х [*СтСС*:383]. В стб основното значение е ‘нокът - на човек; на животно, птица’, а наред с него съществува и второто значение, с което лексемата е употребена в СтПр. Лексемата е отбелязана в Златоструй от 12 в., Пролози от 14, 16, 17 в. [*Микл*:454]; Житие на Кондрат от 11 в., Миней от 1096 г., Миней от 12 в. [*Ср*, т. 2:462]. Основното значение на думата се пази непроменено в съвременния български език, но тя е изгубила семантиката си на средство за мъчение [*РБЕ*, т. 10:1199].

Срхр. **нокат**; *словен*. **nohet**; *рус*. **но́готь**; *укр*. **но́готь**; *чеш*. **nehet**; *словаш*. **neht**; *пол*. **nogieć**; *горлуж*. **nohć**; *доллуж*. **nokś**; *пс*. * **nagъtь**[*ЕтБАН* , т. 4:682].

Използваните *глаголни* форми са **общи** за двата Пролога: **повѣсити** и **стрѫгати.** В СтПр се среща и **тесати.** Общите глаголни форми - **повѣсити** (11) и **стрѫгати** (9), са регистрирани в СтбП *единствено в С*.

5. **Жесток побой (по голо тяло, по лицето, по устата) с волски жили, с тояги (пръчки), с камъни.**

*Антонин*а (1 март) ОбПр съвлѣщи ѩ и бити ѩ нагѫ – СтПр съвлѣщи ѫ и велми бити; *Нестор и Тривими, мчци* (1– 2 март) ОбПр жилами бишѫ ѩ соухыми говж^{д}ими - СтПр биени бывше. волоүѧми жилами; *Евтропий, Клеоник и Василиск, мчци* (3 март) ОбПр биєни къишѫ крѣпко – СтПр биени бишѫ вєѕ мл^{с}ти; *Конон от Исаврия, мч.* (6-5 март) ОбПр биєнь бы^{е} ѕѣло - СтПр велми биенъ; *Херсонски свщмчци* (7 март) ОбПр василиѧ биєнь бы^{е} - СтПр василїа же... биень бывь; *Св. 40 мъченици* (9 март) ОбПр камениємь оуста съкроушишѫ имь - СтПр камениемъ по лицоу и по оуст^{т}ѣхъ биени бышѫ; *Кондрат, мч.* (10 март) ОбПр м^{ч}ни бышѫ - СтПр биень бы^{е} велми; *Марин, мч.* (17 март) ОбПр прьвѣіе оубо сами мѫчишѫ и. ѡбо дрьголиємь бишѫ и. ѡбо же камениємь съкроушишѫ оуста іего и ѫбы - СтПр и прьвѣе палицами биень. и каменїемъ оуста и ѫбы емоу съкроушишѫ; *Филемон и Домнин, мчци* (26-21

март) ОбПр **шнажи ѩ и простерь ѩ по земи. и четы҃рми би ѩ нещ҃дно** - СтПр **нази на четверо по земи растжени бывше. и не мл҆тивно биеми**; *Никон, свцмч.* (23 март) ОбПр – **с҃таго же никона. оуста камениемь ськроушишж**; *Жени мчци от Амнисия* (18-20 март) ОбПр **съвлѣчены бышж. и биены бышж жезлиемь** - СтПр **съвлѣкⁿше тѣˣ биχы жезлїемь**; *Йона и Варахисий, мчци* (28-29 март) ОбПр **того же шстрымь жезлїемь бивше** - СтПр **доволно дебелыимъ жезлїемⁿ… бивше. Само в ОбПр**: *26 мъченици* (26 март) ОбПр - **съ камениемь побиени бышж и скончасшж с**; *Иродион, ап.* (28 март) ОбПр **каменїемь ськроушишж оуста ємоу**; *Вениамин дякон* (31 март) ОбПр **а дроугыа трьсть вь таинныа оуды и вь дѣтородныа же жезль тльсть вѣтвы остры имѫщь. Само в СтПр**: *Теодот, еп. Киринейски* (2 март) СтПр **биенъ бы҆ волоуѧами жилами**; *Павел и Юлиана, мчци* (4 март) СтПр **привѧзанъ и окр҆тъ жезлиемъ ражⁿежденымъ томимъ бываетъ**; *Сарвил, мч.* (4 март) СтПр **различно того оумѣи... ово жезлиемъ. ово волоуѧами жилами**; *Урпасиан, мч.* (9 март) СтПр **плъᵀ его волоуѧами жилами съѣшате**; *Папо, мч.* (16 март) СтПр **биень бы҆ жезліемь по тѣлоу**; *Панхарий, мч* (19 март) СтПр **съвлѣкше с҃таго нага волоуѧами жилами то бишж**; *Евстатий Изповедник, препод*. (29 март) СтПр **что же рещи имамы жезлиемь бїенїа… палицами немлостивнѣ того съпхавше.**

Съществителните имена, които означават оръдия за мъчение, са: **жила, жьзлъ, дрьколь, палица, камень.**

жила, -ы *ж*. ‘бич от волски жили’. Лексемата е **обща** за двата Пролога. В СтбП (25) – М, З, А, СК, СЕ, С [*СтСС*:218]. Регистрирана е в Остром. ев., Гр. Назиански - 11 в., Йоан Екзарх, Златоструй, Палея от 14 в., Житие на Кондрат и др.[*Ср*, т. 1:873-874]. В съвременния български език значението й се разширява [*РБЕ,* т. 5:80].

Срхр. **жила**; *словен*. **žila**; *рус*. **жила**; *укр*. **жила**; *чеш*. **žíla**; *словаш*. ž**ila**; *пол*. **żyła**; *горлуж*. **žiła**; *доллуж*. **žyla**; *пс*. ***žilâ** [*ЕтБАН* , т. 1:545].

За назоваване на *тояга* се откриват три лексеми, от които едната е **обща** за двата текста, а останалите две образуват *синонимна двойка.*

жьзлъ, -а *м*. ‘тояга, пръчка’. Думата се среща в двата Пролога. В СтбП (29) – М, З, А, Е, СП, СЕ, К, С [*СтСС*:221]. Регистрирана е в Остром. ев., Триод от 1560 г. и др. [*Микл*:192]; Ср дава варианти: **жьзлъ, жьзъзлъ, жъзлъ, жезлъ** [т. 1:886]. В съвременния език значението й се стеснява [*РБЕ*, т.5:32].

Срхр. **жѐжель, жѐзло**; *рус*. **жезел, жезл**; *чеш*. **žezlo**; *словаш*. **žezlo** [*ЕтБАН*, т. 1:531].

дрьколь, -и *м*. ‘дърво, тояга’. Среща се **само в ОбПр**, срещу **палица** в СтПр. В СтбП (16) – М, З, А, Б, К, С [СтбР, т. 1:442]. Микл посочва варианти: **дръколъ, дръколь**; лексемата се среща в Остром. ев., Хомилии от 13 в., Пролог от 17 в. и др. [*Микл*:179]. Изследванията определят лексемата като присъща за Кирило-Методиевите преводи [*Цейтлин* **1977**:32, 44, 49]. Като архаична лексема **дръголїе** се определя и от Й. Русек [**1994**:339]. Отбелязана в ЕтБАН: **дреконя** се среща в таен говор и има значение ‘дъска’ (ЮЗ) [т. 1:424]. Не е включена в Речника на Н. Геров; липсва в РБЕ. По сведения на М. Спасова[6] думата се пази и в родния й говор в с. Драгомирово, Свищовско – стъблата на слънчогледа, след като се обере, се наричат **дъргове** (от дръкол/дръгол).

Срхр. **дркол**; *рус.* **дрекóлье**; *чеш*. **drkolna**; *пс*. ***dru-** [*ЕтБАН* , т. 1:424].

палица,- *ж*. ‘тояга, пръчка’. Лексемата се среща **само в СтПр**, и образува синонимна двойка с **дрьколь.** В СтбП (6) – СП, С [*СтСС*:441]. Посочена е от Ср и с други значения: ‘дъска; опора, помощ; наставление, наставник’; регистрирана в Синайски Патерик - 11 в., Гр. Назиански – 11 в., Йоан Екзарх, Златоструй [*Ср*, т. 2:869]. Среща се в Историческата Палея, за която изследванията позволяват “с большой долей вероятности локализовать перевод ИП в Западной Болгарии” [*Станков* **1994**:66]. Мъжлекова посочва следните значения, с които

6 Благодаря на доц. д-р Мария Спасова за оказаната ми неоценима помощ.

думата се пази и днес в диалектите: **пàлица** ‘тояга, пръчка’ – Дебърско, Охрид; **палùца -** ‘коледарска гега’ – Смърдеш, Костурско**;** ‘стъбло на папур’ – Драгоман, Сливнишко; **пàл`ца** - ‘бухалка за пране на дрехи’ – Югово, Забърдо, Асеновградско, Лилково, Ситово, Пловдивско’; **пàл`ца -** ‘дърво, с което се чука лен’ (Забърдо, Асеновградско**,** Лилково, Ситово, Пловдивско’ [*Мъжлекова* **1994**:106].

Срхр. **палица**; *словен*. **palica**; *рус*. **палка**, **пáлица**; *укр*. **палка, пáлица**; *чеш*. **palice**; *словаш.* **pálica**; *пол*. **pała, pałka, palica** [ЕтБАН , т. 5:27].

камы, камене, камени и **камень, камене, камени** ‘камък’. Лексемата е отбелязана и **в двата** Пролога. В СтбП (>100) – К, С, З, М, А, СК, Б, СЕ, СП, Х [*СтСС*:281]. Микл посочва **камень** в Остром. ев., Хомилии от 13 в. и др. [*Микл*:281]. В речника на Ср се посочва като вариант **каминь**; регистрирана е в Синайски Патерик, Панд. на Антиох, Гр. Назиански - 11 в. [*Ср*, т.1:1187]. В РБЕ **камен** се дава като *остар.* и *диал*. [т. 7:140].

Срхр. **ками**; *рус*. **камень**; *укр*. **камінь**; *чеш*. **kámen**; *словаш*. **kameň**; *пол*. **kamień**; *горлуж., доллуж*. **kamjeń**; *ие*. *** kâmen** [ЕтБАН , т. 3:195].

Глаголните форми, които се срещат в текстовете на житията за м. март, са: **бити, мѫчити, съкроүшити** – **общи** за двата Пролога; **томити, оүмѫчити** (СтПр), **побити** (само в ОбПр). С висока честота на употреба в СтбП са глаголите: **бити** (>100 – З, М, А, СК, Б, СЕ, К, С, Р), **мѫчити** (98 - З, М, А, СК, Е, СЕ, С), **съкроүшити** (74 - З, М, А, СК, СЕ, К, С, Х). Лексемата **томити** се среща само с една форма в С, а **оүмѫчити** в значение ‘измъчвам’ също е засвидетелствана само в С. Глаголът **побити** е отбелязан в СтбП (24) – З, М, А, СК, Б, Е, СП, С.

6. **Просване върху нажежена желязна скара.**

Антонина (1 март) ОбПр положена бы҆на wдрѣ желѣзнѣ - СтПр простръта бывши по сковрадѣ раждежень; Само в СтПр: *Теодот, еп. Киринейски* (2 март) СтПр на wдрѣ желѣзнѣ ражѫжень простръть; *Павел и Юлиана, мчци* (4 март) СтПр на wдрѣ желѣзнѣ раждежень простръти.

За назоваване на оръдия за мъчение се използват *съществителните* **одръ** и **сковрада.**

одръ, -а *м*. ‘оръдие за мъчение’. Лексемата е **обща** за двата Пролога и служи за назоваване на оръдие за мъчение в съчетание с прилагателното **раждежень**. В СтбП (72) – З, М, А, СК, Б, СЕ, С [*СтСС*:406]. Засвидетелствана е в Остром. ев., Псалтир от 12 в., М Хр, Пролог от 16 в. [*Микл*:492]. Днес значението на думата се стеснява [*АР*, т. 2:339].

Срхр. **òдар**; *словен*. **óder**; *рус*. **одр**; *чеш*. **odr**; *словаш*. **vôdor**; *пс*. ***** **o-drъ**; *ие*. *** dru** [*ЕтБАН*, т. 4:809].

сковрада, -ы *ж*. ‘оръдие за мъчение’. Среща се в СтПр: срещу нея в ОбПр стои **одръ**. В СтбП (18) - С [*СтСС*:606]. Лексемата се среща в Кормчая от 13 в., Хомилии от 14 в., Пролози от16, 17 в. [*Микл*:846]. Ср дава вариант **сковърада** и посочва като друго значение ‘дъска’ [*Ср*, т. 3:377]. В ЕтБАН, ЕтМл и АР – ø.

Рус., укр. **сковородá;** *др. чеш*. **skravada**; *пол*. **skowroda**; *горлуж*. **škorodej**; *доллуж*. **škórodej**; *пс*. ***** **skovorda** [*Фасмер*, т. 3:644].

Глаголът **прострѣти** е **общ** за двата текста, наред с него в ОбПр е употребен и **положити.** В СтбП и двата глагола са с висока честота на употреба: **прострѣти** (85) – З, М, А, СК, Б, СЕ, К, С; **положити** (>200) - З, М, А, СК, Б, Е, СЕ, К, С.

7. **Завързване в чувал и удавяне.**

Антонина (1 март) ОбПр вьвръжена бы҆вь врѣтищи и вь ѥзерѣ никестѣ сконча с - СтПр въложена въ врѣтище и въ ѥзеро никеское въвръжена. Само в ОбПр: *Юлиан Киликийски* (16 март) ОбПр сѫ̄таго же оүлиана вложивше вь врѣтище. исплнено гада гадовитаго и пѣска. вьвръгошѫ и посрѣдѣ пѫчины морьскыѣ.

врѣтище, -а *с*. ‘торба, чувал’. Лексемата присъства и **в двата** Пролога. В СтбП

(13) - С, З, М, СП [*СтСС*:126]. Включена е в речниците на Микл и Ср. Известно е, че **врѣтище** е лексема, характерна за Кирило-Методиевите преводи [*Славова* **1989**:36]. Според ЕтБАН **врятишче** се пази в Банско; отбелязва се, че **врѐтище** е увеличителна форма от **врѐщ, врѐща**, запазено в Северозападна България, **врѐча** се среща днес в Белослатинско, а **врѐкя** – в Югозападна България [т.1:186]. М. Мъжлекова отбелязва, че лексемата се среща в Оряховско, Белоградчишко, Берковско, Врачанско, Брезнишко, Софийско, Пернишко, Радомирско, Благоевградско, Разложко, Сандански; **врѐтишче –** в Разложко; **вр`атиште** – в Драмско, Смолянско, Свиленградско, Луковитско, Петричко; **врàтишче** - в Банско; **вр`àчиште** - в Гоцеделчевско; **вретѝште –** в ЮЗ Родопи, Врачанско, Пернишко; **вретѝшче** – в Банско [*Мъжлекова*, 1994:97]. Регистрирана е със същите значения, които има в стб. В РРОДД и в РБЕ е с пояснения: *диалектно и остаряло, книжно* [*РБЕ*, т.2:418]. Присъства и в Речника на Н. Геров с варианти: **врѣтище, врѣчя, врѣщя, врѣщь, врѣкя** [т.1:169].

Срхр. **вреча**; *словен*. **vrèča**; *рус*. **веретá**; *чеш*. **vŕece**; *словаш*. **vrecko**; *пол*. **wór, worek**; *пс*. * **vert-** ; *ие*. * **wer-** [*ЕтБАН*, т.1:186].

Глаголът **въвръщи** е **общ** за двата Пролога, а наред с него в СтПр се среща и **въложити** (в СтбП 49 – З, М, А, СК, О, СЕ, С).

8. **Заливане (обливане) с разтопена смола и сяра - изгаряне.**

Евтропий, Клеоник и Василиск, мчци (3 март) ОбПр **разваришѫ пеколь и смолѫ и лѣиахѫ на сѣ҃ныѣ** - СтПр **растопишѫ на нихъ оубо смолѫ и сѣрѫ въ три котлы и възлїашѫ на нихъ; *Йона и Варахисий, мчци*** (29 март) СтПр **и въ коноб҃ь смолоѫ плъньъ въврѣженъ.**

Съществителните, с които се назовават оръдия и средства за мъчение, са: **котьлъ, коновъ, пеколъ, смола, сѣра.**

котьлъ, -а *м*. ‘котел, медник, меден съд’. Среща се само в СтПр. В СтбП (2) – З, М [*СтСС*:292]. Лексемата е отбелязана в Кормчая от 1262 г., в паметник от 16 век [*Микл*:306], Ср я регистрира в Сб. 1076г., Панд. Антиох от 11 в., Гр. Назиански от 11 в. [т. 1:1304]. Днес значението се разширява [*РБЕ,* т. 8:97].

Срхр. **котао**; *словен*. **kótel**; *рус*. **котел**; *укр*. **котел**; *чеш*. **kotel**; *словаш*. **kotol**; *пол*. **kocioeł**; *горлуж*. **kotoł**; *доллуж*. **kóśeł**; *от готски* ***katils** [*ЕтБАН*, т.2:672].

пьклъ, -а *м.* ‘смола’. В **ОбПр** се среща **пеколъ**. В СтбП **пьцьлъ, -а** (5) – С [*СтСС*:559]. Лексемата има варианти **пькль, пькьль, пьколъ;** регистрирана е в Пролози от 14, 16 в. [*Микл*:758]; посочена е в Речника на Срезневски, като се дава и **пекълъ, пеколъ** [*Ср*, т. 2:894]. В ЕтБАН се отбелязват формите: **пѐкло** *диал*. ‘ад, пъкъл’; **пекло** ‘пъкъл’ (Недобрацко, Разложко); ‘фурна, пеклò’ (Банско, Бобошево), **пѐколо** (Велес, Струга), **пекòл** (Н. Геров), **пекòли**, мн. (Враца) [т. 5:133].

Срхр. **пàкао**; *словен*. **pekel**; *рус*. **пéкло**; *укр*. **пекло**; *чеш., словаш*. **peklo**; *пол*. **pieklo**; *пс*. ***ръкъlъ**; *лат*. **picula** [*ЕтБАН*, т.5:133].

смола, -ы *ж.* ‘смола’. Среща се и **в двата** Пролога. В СтбП лексемата липсва. Регистрирана е в Пролози от 16 в. [*Микл*:864]; Ср дава следните значения: ‘дървесен сок, смола; минерална изкопаема смола, асфалт; гъста течност’ [*Ср*, т. 3:445]. В съвременния език думата се пази с непроменена семантика [*АР*, т. 3:248].

Срхр. **смòла**; *словен*. **smóla**; *рус., укр.* **смолá**; *чеш*. **smola, smůla**; *словаш*. **smola**; *пол*. **smołà**; *горлуж*. **smoła**; *доллуж.* **smòla**; *ие*. * **(s)mol-** [*Фасмер*, т.3:690].

Глаголите образуват следните *синонимни двойки*: **разварити** – **растопити; лѣати** – **възлиати.** Първите два глагола са с ниска честота на употреба и са регистрирани в СтбП единствено в С - **разварити** (1), **растопити** (2); **лиати** (2) – среща се в М, С; **възлиати** (14)– З, М, А, СК, СЕ, С.

9. **Разпъване на кръст.**

Клеоник и Евтропий, мчци (3 март) ОбПр **распшѫ клеѡника и ювтропиа** - СтПр **на кр҃тѣ**

повѣшенъ ѥкоже х҃с мои...на дрѣвѣ евтропїе крⷭтнѣ страждетъ. распшѫ клеоника и ѥутропїа.

кр҃стъ, -а *м.* ‘кръст за разпъване’. Лексемата се среща в **СтПр,** като оръдие за мъчение винаги е свързана със съответния глагол - **распти**. В СтбП (>100) - З, М, А, СК, Б, Е, СЕ, К, С [*СтСС*:297]. Отбелязана е от Ср с варианти: **крестъ, крⷭтъ**; (Остром. ев., Гр. Назиански – 11 в., Пролог 13-14 в.); [т. 1:1346]. Формата се извежда от ст. вис. нем. Crist, Krist<Christ ‘Христос’, заето от лат. Christus, а то от гр. което е калка от евр. mashiah, с по-късно развило се значение ‘разпятие’, откъдето се е появило и ‘кръст’ [*ЕтБАН*, т. 3:50-56]. В съвременния български език значението се разширява [*РБЕ*, т. 8:292].

Срхр. **крст**; *словен*. **kŕst**; *рус*. **крест**; *укр*. **крест**; *чеш*. **křest**; *словаш*. **krst**; *пол.* **chrzest**; *горлуж*. **khřest**; *пс*. *** krьstъ** [*ЕтБАН*, т.3:56].

Глаголната форма е **еднаква** за двата текста: **распти** (в СтбП >100 – З, М, А, СК, СЕ, С).

10. **Приковаване на нозете с гвоздеи.**

Конон градинар, мч. (6-5 март) ОбПр - гвозⷣ҆ми желѣзными пригвозⷣ҆ишѫ ноⷭѣ ѥго рⷣ҆ тещи прⷣ҆ колестьницеѭ - СтПр ѥако гвоздиѭ въ ногахъ нос...остроими гвоздѣми кононь по ногама пригвозⷣ҆енъ...гвоздѭ желѣзными носѣ томоу пригвожденіе и тѫщити колесницеѭ нѫдимъ дондеже малодоушьствовалъ. **Само в СтПр**: *Теодот, еп. Киринейски* (2 март) СтПр гвозⷣ҆ьми его проинѣзишѫ. и тещи нѫдимъ; *Папо, мч.* (16 март) СтПр гвозⷣ҆ми ноⷭѣ пригвозⷣ҆ень гонима на далеѵе.

гвоздьи, -ꙗ *м.* ‘ гвоздей, пирон’. Среща се и **в двата** Пролога. В СтбП (12) – С [*СтСС*:168]. Лексемата се открива в Хомилии от 13 в., Миней от 16 в. [*Микл*:126]; Ср посочва **гвоздии** у Йо. Лествичник - 12 в. [т. 1:234]. В съвременния език значението й се разширява [*РБЕ*, т. 3:91].

Срхр. **гвозд;** *рус*. **гвоздь**; *укр*. **гвіздок**; *чеш*. **hvozdej**; *словаш*. **hvozd**; *пол*. **gwóźdź**; *горлуж*. **hózdź**; *доллуж*. **gózdź**; *пс*. *** gvozdь** [*ЕтБАН*, т.1:234].

Общите *глаголни форми* са **пригвоздити** и **тещи**, а наред с тях в СтПр се срещат и **пронисти, тѫщити.** В СтбП с широка употреба се отличават глаголите **пригвоздити** (18 – С, СП, Е, СЕ) и **тещи** (79 – З, М, А, СК, СЕ, С, Х), а **пронисти** се среща само с 1 форма в С; **тѫщити** липсва в стб канон (в *СтбП* и *Ср* е отбелязан глаголът **тѫщати**).

11. **Влачене за нозете (за косите) на свързаните мъченици по площадите и пътищата.**

Херсонски свещеномчици (7 март) ОбПр влаѵаⷯ и ѩжемь за ноⷭѣ. и влаѵимь оумрѣ - СтПр васїлїа же...по пѫтищехъ с҃таго влаѵишѫ. за ноⷭѣ того свѧзавше и такѡ влаѵи[ш] д҃хъ б҃гоу прⷣ҆да[с]; *Аристовул, ап.* (16 март) ѡвогда же по стьгнамь влаѵимь - СтПр иногда по коупилище[х] влаѵима; *Марин, мч.* (17 март) ОбПр и инь влѣкы ѕа власы - СтПр ѕа власы влаѵимъ; *Йона и Варасихий, мчци* (28-29 март) ОбПр и влѣкше и повьргошѫ на ледѣ вс ноⷹь - СтПр жжемъ свѧзавше влаѵишѫ по ѳаснінѣ мразомъ томити с. Само в ОбПр: *Марк, еп. Аретусийски* (29 март) ОбПр ѥмше и свѧзашѫ ноⷭѣ ѥго. и влаѵаⷯ и тепѫще. Само в СтПр: *Кондрат, Теодосий и Емануил, мчци* (26 март) СтПр по ѡстромоу каменію влаѵими.

жже, жжа *с*. ‘въже’. Среща се в двата Пролога. В СтбП (25) – З, М, А, СК, СП, СП [*СтСС*:804]. Ср дава вариант **оужѥ** и отбелязва употреби в Изб. 1073, Синайски Патерик; с второто значение думата се среща в Никон. Пандекти [т. 3:1163]. Микл регистрира лексемата в Пролози от 14, 16 и 17 в. [*Микл*:1163]. В съвременния език семантиката на лексемата се разширява [*РБЕ*, т. 2:521].

Срхр. **у́же**; *словен*. **vôže**; *рус*. **у́же**; *ие.* *** ang`h-y** [*ЕтБАН*, т.1:202].

Интересна синонимна двойка представляват лексемите **стьгнамь - коупилище[х].** Докато първата лексема, чието значение е ‘улица, площад’, се среща в СтбП (З, М, С, СК), втората, (в която ясно личи типичният за българския език суфикс **–ище),** липсва в СтбП, отбелязана

е от Ср в Житие на Аристовул, 16 в.[т.1:1369].

Наред с общата за двата Пролога *глаголна форма* **влаүити** (9), която СтбП е регистрирана само в С, в ОбПр се използва и **влѣщи** (17) - З, М, А, С, СК, СЕ, К.

12. **Убиване (с уточнение или без уточнение по какъв начин).**

Херсонски свщмчци (7 март) ОбПр **пришедь ювгениѥ и агатоᴬрь. капитонь. ювлпидии. и съставше с ювлини и оүбишѫ ѭ** - СтПр **потом же еүгенію и агаѳодороү и елˢпидію по сконүѣни стг̃о василеа...неүѣстивїи...немилᶜтивно и соүрово свзавше и влѣкѫще побишѫ;** *Отците от обителта Св. Сава* (20 март) ОбПр **швы оүсѣкнѫшѫ. швы же избиѥни бышѫ на поли. швы же проводше. и үрѣва имь извалшемь. и разлиүно оүбившемь** - СтПр **швѣмъ главы ѿсѣкошѫ и сихъ разлиүно побішѫ.**

В **ОбПр** се използват *глаголите*: **оүбити, избити**, а в СтПр – **побити.** Трите глагола се посочват като синоними в СтбП: **оүбити** (>100) – З, М, А, СК, Б, Е, СЕ, К, С; **избити** (25) - З, М, А, СК, Б, СЕ, С; **побити** (24) - З, М, А, СК, Б, Е, СП, С.

13. **Изгнание (гонение и заточение) на остров или в пустинни места.**

Теофилакт изповедник, препод. (8 март) ОбПр **црᶜтвова львь арменинь. на затоүениѥ wсѫди ѭ. с̄тыи оүбо никифорь вь ѳась wстровь** - СтПр **лъвоү бw арменскомоү...въсѣхъ изгнаніїю wсѫжᴬаетъ. б̄жтвнаго никифора въ ѳасъ wстровъ**; *Теофан* (12 март) ОбПр **ис темницѫ изведе и... затоүи и**; *Пренасяне мощите на патриарх Никифор* (13 март) ОбПр **сь прѣстола сьгнаноү. и вь затоүени сконүавше с** - СтПр **ѿ п̄ельства и прѣстола изгнаноү бывше и въ изгнани живwта лишившоү с**; *Евсихимон, еп. на Лампасак* (14 март) ОбПр **темници же предань бывь...вь потоүениѥ же послань бывь и сконүа с.** - СтПр **въ темници же затворень бывь...и изгнань бывь**; *Никита Изповедник* (20 март) ОбПр **вь затоүениѥ wсѫжᴬень бывь** - СтПр **въ изгнаніѥ wсѫжденъ бывъ**; *Яков Изповедник* (21-24 март) ОбПр **гоненіа и затоүениа неизрᵛнна...д̄шѫ вь рѫцѣ б̄ии прѣдаᶜ** - СтПр **многаа гоненїа и изгнаніа прѣстраᴬвъ. д̄хъ б̄оү прѣдаᶜ**; *Стефан Изповедник, препод.* (27-26 март) *ОбПр* **послѣди затоүень бывь** - СтПр **изгнаніа много подъемъ.**

В тази лексико-семантична група се оформя *синонимната двойка*: ОбПр **затоүити** – СтПр **изгънати**, и съответно това противопоставяне се пренася и върху отглаголните съществителни: **затоүениѥ, (потоүениѥ) - изгнаніе.** Микл дава **затоүениѥ** в Хроника на Г. Амартол от 14 в. [*Микл*:219]. В ОбПр се използва *св. в.* на глагола **wсѫдити**, а в СтПр – *нсв. в.* - **wсѫждати.** В ОбПр се среща и **посълати**, в СтбП (>400) - З, М, А, СК, СП, СЕ, К, Е, С. В СтбП тези глаголи са с висока честота на употреба: **wсѫдити** (85) – З, М, А, СК, СЕ, К, Е, С, **wсѫждати** (20) - З, М, А, СК, Р, СЕ, К, Е, С, **изгънати** (>100) - З, М, А, СК, СЕ, К, С. Ср дава глагола **потоүити** в Изб. 1073, а **затоүити** – липсва в СтбП, отбелязан е от Ср в Пов. вр. л. 6604, Новг. л. 6649 [т.1:954].

14. **Натрошаване на костите на тялото (на коленете и нозете), счупване на зъбите (челюстта).**

Св. 40 мчци (9 март) ОбПр **камениѥмь оүста съкроүшишѫ имь...голѣни иˣ съкроүшишѫ** - СтПр **камениемъ по лицоү и по оүстѣхъ биени бышѫ...голѣни ихъ съкроүшишѫ**; *Марин, мч.* (17 март) ОбПр **швo же камениѥмь съкроүшишѫ оүста ѥго и зѫбы** - СтПр **каменїемъ оүста и зѫбы емоү съкроүшишѫ.**

В тази семантична група не се откриват съществени различия, използва се общата *глаголна форма* **съкроүшити**, която в СтбП е често срещана (74 – З, М, А, СК, СП, СЕ, К, С, Х) и еднакво оръдие за мъчение – **камень.**

15. **Вледеняване на силен мраз (хвърляне от гореща баня в ледена вода).**

Св. 40 мчци (9март) ОбПр **вь уаᶜ зимны. вь ѭзерѣ мразомь помрьзошѫ. поледившоү же с wсѫжᴬени бышѫ стоѩти вс нощь. идеже ѥдиномоү ѿ ниˣ изнемогшоү. стрѣгѫ и иˣ банникь видѣ** - СтПр **въ врѣмя зимное обнощевати срѣᴬ езера осѫждени бышѫ. въ еже ѥдїномоү ѿ ниˣ малодшъствовавшоү. и къ бани притекшоү. и абие окроүениемъ теплоты растаавшоү с**; *Йона, мч.*

(28-29 март) ОбПр **поврьгошѫ на ледѣ вс нощь** - СтПр **по тасѣинѣ мразомъ томити с.**

В тази лексико-семантична група се открива *синонимната двойка*: **изнемощи – малодоушьствовати.** В СтбП е засвидетелстван глаголът **изнемощи** (20) – З, М, А, СК, СП, С. Глаголът **малодоушьствовати** липсва в СтбП, среща се в Панд. на Антиох, използва се от Евтимий Търновски и ГЦ [*Спасова* **1999***:96*].

16. **Окованe във вериги.**

Св. Дионисий (9 март) ОбПр **свѧзанъ веригами;** *Пионий, презв.* (11 март) ОбПр **свѧзань веригами;** *Василий, мч.* (22 март) ОбПр **желѣзы шковань;** *Филимон и Домник, мчци* (26 март) ОбПр **и свѧзана веригами;** *Павел и Юлиана, мчци* (4 март) СтПр **свѧзани жѧми желѣзнами въ темницѫ въвръжени быш**; *Мениги Белилник, мч.* (15 март) СтПр **изкави на҃ ѿ обдръжѫщиѫ вѫзъ...и абие бо с жѧы тако и восъкъ расташѫ҃** ; *Агапий* (15 март) СтПр **свѧзашѫ рѫцѣ ихъ веригами;** *Йона и Варахисий, мчци* (28-29 март) СтПр **ѿ жѧъ немогшоу обратити с.**

В тази група мъчения *глаголната форма* **съвѧзати** (в СтбП >100 – З, М, А, СК, Е, К, С, Х) е обща в двата Пролога, а съществителните-названия на оръдия за мъчение, са три, от които едната лексема **верига** е обща и най-често срещана.

верига, -ы *ж*. ‘верига, синджир, окови’. Среща се в двата текста. В СтбП лексемата е регистрирана в С, А [*СтСС*:112]. Отбелязана е в Остром. ев., Хроника на Г. Амартол от 14 век [*Микл*:61], в Панд. на Антиох от 11 век, Стихир от 12 век, Златоструй от 14 век [*Ср*, т.1:245]. В съвременния език значението на думата се разширява. [*РБЕ*, т. 2:105].

Срхр. **вѐрига**; *словен*. **veriga**; *рус*. **верóга** [*ЕтБАН*, т.1:135].

желѣзо, -а *с. мн*. ‘железни окови, железа’. Думата се среща в **ОбПр**. В СтбП (9) – СП, К, С [*СтСС*:215]. Регистрирана е в Изб. от 1073, Златоструй и др. [*Ср*, т. 1:850], Кормчая от 1262 г., Хомилии от 13 в. [*Микл*:193]. Днес думата се пази с непроменена семантика [*РБЕ*, т. 5:739].

Срхр. **жѐльезо**; *словен*. ž**elézo**; *рус*. **желѐзо**; *укр*. **желізо**; *чеш.***,** *словаш*. ž**elezo**; *пол*. **żelazo**; *горлуж., доллуж*. **železo**; *пс*. *** železo** [*ЕтБАН*, т.1:534].

жѧ, -ы *ж*. ‘окови, вериги’. Среща се в **СтПр**. В СтбП (59) – З, М, А, СК, Б, СЕ, К, С [*СтСС*:805]. Регистрирана от Микл в Пролог от 14 в. [*Микл*:1163]. Днес лексемата не се пази.

17. **Горене (опалване) с факли (свещи) по ребрата и по други части на тялото.**

Пионий, презв. (11 март) ОбПр **свѣщами горѧщими ребра юго подъжеже;** *Теодорит, презв. Антиохийски* (3 март) СтПр **свѣщами ребра его повелѣ жищи;** *Павел и Юлиана, мчци* (4 март) СтПр **свѣщами лица ихъ и все тѣло шпаливъ;** *Урпасиан, мч* (9 март) СтПр **повелѣ лютыи свещїе заважещи и школо клоувїа палити. толико съжежень бывь. дондеже въсе тѣло его искапа. и тако восъкъ расташ҃ съ пръстиж҃ земноѫ размѣсивше с. кости же его въс быш тако прахъ гоуменны;** *Савин, мч.* (13 март) СтПр **свѣщами шпаленъ.**

свѣща, - *ж*. ‘факел’. Като оръдие за мъчение лексемата се среща и в **двата** Пролога. В СтбП (35) – З, М, А, СК, СЕ, К, С [*СтСС*:597]. Регистрирана е в Сб. 1076 г., Остром. ев., Синайски Патерик от 11 в. [*Ср*, т. 3:301]. Днес семантиката ѝ се разширява [*АР*, т.3:162].

Срхр. **свијha**; *словен*. **svéča**; *рус*. **свечá**; *укр*. **свічá**; *чеш*. **svice**; *словаш*. **svieca**; *пол*. **świeca**; *горлуж., доллуж*. **sweca;** *пс*. *** svetja** [*Фасмер*, т.3:576].

Глаголната форма, която се среща в ОбПр е **подъжещи,** а в СтПр, са използвани: **шпалити, жещи, заважещи, палити, съжещи.** Глаголът **шпалити** е отбелязан в СтбП само в С с 2 форми; **жещи** (17) – З, М, А, СЕ, С; **заважещи** (4) – М, А, СЕ; **палити** (5) – СП, Е, С; **съжещи** (19) – З, М, А, СК, СЕ, С; **подъжещи** липсва в СтбП, (там се се среща **пожещи**).

18. **Изгаряне в пещ.**

Пионий, презв. (11 март) ОбПр **и пещь разъгнѣти великѫ. и въвръже и** - СтПр **огнѣньжѫ прижтъ конуинѫ;** *Жени мчци от Амнисия* (20 март) ОбПр **конуание ихъ въ пещь огньнѫ**

вьвръжены бышѫ - СтПр конєчноє въ пещь wгньнѫ въврѣжены бывше.

пещь, -и *ж.* ‘пещ’. Лексемата се среща в двата Пролога. В СтбП (6) – З, М, А, СК, СЕ, У, СП, С [*СтСС*:445]. Днес семантиката на това съществително име се разширява [*АР*, т. 2:490].

Срхр. **neh**; *словен*. **peč**; *рус*. **печь**; *укр*. **піч**; *чеш.*, *словаш*. **pec**; *пол*. **piec**; *горлуж.* **pec**; *доллуж*. **pjac**; *пс*. ***pektь**;*ие*. ***pekʷ-ti** [*ЕтБАН*, т.5:220].

Глаголната форма е еднаква за двата текста – **въврѣщи.**

19. **Удавяне.**

Савин, мч. (12-13 март) ОбПр мѵ̑ень бывь и вьвръжень бы^{є} в рѣкѫ и сконча с - СтПр камень привѧзашѧ на нь и въ скамандрѫ рѣкѫ въврѣженъ. Само в СтПр: *Исихий, мч* (4 март) СтПр камень жрѣвныи на шиѭ емоу привѧзати. и $с\overline{р}ѣ^{а}$ рѣкы въврѣщи.; *Хрисант и Дария, мчци* (19 март) СтПр привѧзанъ каменемъ въ глѫбинѫ морскѫѫ въврѣженъ.

И в двата Пролога *глаголните лексеми* съвпадат: **привѧзати и въврѣщи.** Формата **привѧзати** се среща в СтбП (19) – З, М, А, СК.

20. **Одиране на кожата на тялото или изрязване на ремъци от кожата на мъчениците.**

Василий, мч. (22 март) ОбПр ремєниѥ на немь рѣзати; *Никандър Египтянин, мч.* (15 март) СтПр wдрашѧ такоже аги... кожѫ съ него wдрашѧ; *Йона, мч.* (29 март) СтПр и главнѫѫ кожѫ wдрашѧ.

Глаголните форми, които се използват в тази група мъчения, са: ОбПр – **рѣзати** (в СтбП 4 – З, М, СК), СтПр - **wдьрати** (в СтбП е отбелязан с две употреби в С).

21. **Изкормване на вътрешностите.**

Марк, еп. Аретусийски и Кирил дякон (29-28 март) ОбПр ѹрѣво ѥго разьдрѣзавше и слѣзенѫ изшѧ. и крьвь ѥго такo пси локаѫѫ; ѹрѣвеса и^{х} ножи разр^{а}завше - СтПр трwбѫ томоу прѣдѣише такоже въньтрьнѣимъ его изыти... жтрwбы онѣх^{ѕ} раздрѣзавше; *Отците от обителта Св. Сава* (20 март) ОбПр ѹрѣва имь извалшемь.

Глаголната форма в тази семантична група е *еднаква за двата Пролога* – **раздрѣзати.** *Съществителното име*, с което се назовават вътрешностите, е *различно*: ОбПр - **ѹрѣво**; СтПр - **жтрwба. Раздрѣзати** липсва в СтбП, Ср отбелязва лексемата в Гр. Наз. – 11 в. [т.3:37].

22. **Пробождане с нажежени ръжени (шишове, метални остри пръти).**

Василий, мч. (22 март) ОбПр раждєженными ражны повелѣ жещи ѥго и провръттѣти ѹрѣво ѥго и вс съставы - СтПр $\overline{кв}$. василіа рож^{ѕ}ны сводше.

ражьнъ, -а *м.* ‘кол’. Среща се в двата Пролога. Липсва в СтбП. Микл посочва варианти: **раженъ, раждьнъ, рожны, рожні**; среща се в Пролози от 16 в. [*Микл*:770]. Думата е отбелязана в Златоструй от 12 в., Сбор. Кирило-Белозерски - 15 в. [*Ср*, т. 3:19]. Днес семантиката на лексемата се променя [*АР*, т. 3:129].

Срхр. **ра́жань**; *словен*. **ráženj**; *рус.* **рожо́н**; *укр*. **рожéн**; *чеш*. **rožeň**; *словаш*. **ražeň**; *пол*. **rożen**; *горлуж*. **rožeń**; *доллуж*. **rožon**; *пс*. * **ragъ (рог)** [*ЕтБАН*, т.6:365].

Глаголните лексеми в Пролозите се различават: в ОбПр се използват: **жещи, провръттѣти,** а в СтПр - **съкости. Провръттѣти** липсва в СтбП, Микл регистрира думата в Пролози от 14, 16 и 17 в. [Микл:692]. Ср отбелязва **провьртѣти** в Библия от 1499 г.; **съкости** се среща в СтбП (1) - С.

23. **Отрязване на езика.**

Никон, свщмч. (23 март) ОбПр и ѩзыкь ножемь оурѣзашѧ; *Йона, мч.* (29 март) СтПр жзыкъ оурѣзашѧ.

Глаголната лексема и в двата текста е еднаква: **оурѣзати.**

24. **Мъчение чрез глад и жажда.**

Яков Изповедник (21-24 март) ОбПр глад и жѫжд^{а}ѫ. вь т^{х} многы^{х} мѫка^{х}...$\overline{д}$шѧ вь рѫцѣ

б҃ии прѣда^{с} - СтПр гладемъ и жжж^{ад}еж бор^{с}. д҃хъ б҃ог прѣда^{с}.

Съществителните **гладъ** и **жжда** и *глаголът* **прѣдати** са еднакви в двата Пролога.

25. **Изгаряне на християни в църквите.**

26 мчци (26 март) ОбПр пожеже ц҃рквьи. и сьжеже вс...вьвръженоу быти вь wгнь СтПр ѕапалше христїанстѫ ц҃рковъ. въ неи же съгорѣшѫ с҃тии м^{ч}нци. томоу съгорѣти wгнемъ.

Глаголните лексеми образуват *синонимна двойка*: ОбПр **пожещи** - СтПр **ѕапалити.**

26. **Хвърляне на мъчениците в меден казан с врящо масло, смола и сяра.**

Филит Синклитик и семейството му (24-27 март) ОбПр по семь коновь мѣдень раж^{ад}ежень. испльнь масла дрѣвѣнаго. и смолы. и оустоудишѫ коновь за .ѕ҃. деи коновь раж^{ад}еже испльнь масла дрѣвѣнаго. и вь врѣтищи вьвръщи ѭ вынь - СтПр въ мѣднѣ коноби разваривъ велми масло и сѣрѫ и тамш с҃тыѫ вьвръже. иже и оустоуди с коновь. за ѕ҃. д҃неи коновь раждещїи и наплънити маслш. и въсѣхъ въ немъ въвръщи; *Йона, мч.* (29 март) СтПр въ коновь смолож плънъ въвръженъ.

Съществителните имена, които означават средства за мъчение, са: **коновъ, масло, сѣра.**

коновъ,-а *м.* ‘котел, казан’. Среща се и в двата Пролога. В СтбП (11) – СП, С [*СтСС*:289]. Лексемата е регистрирана в Синайски Патерик от 11 в., Гр. Назиански от 11 в., Златоструй от 12 в. [*Ср*, т.1:1269] и в паметници от 15, 16 в., в Пролог от 17 в. [*Микл*:300]; включена е в ЕтБАН, където е отбелязана в Троянския дамаскин – **конаб**. В РБЕ и в РРОДД - ø. Фасмер посочва **ко́ноб** – *рус., диал.* ‘тас, кана, стомна за миене’ [т. 2:311].

масло, -а *с.* ‘растително масло, елей’. Лексемата се среща **в двата** Пролога. В СтбП (30) - З, СЕ, С [*СтСС*:323]. Отбелязана е в Панд. Антиох – 11 в., Апракос-евангелие от 12 в. [*Микл*:363]; Ср посочва думата в Изб. 1073, Йоан Екзарх и др., [*Ср*, т. 2:113]. Известно е, че **масло** е лексема, характерна за преславските преводи [*Славова* **1989**:81]. В съвременния език семантиката на думата се разширява [*РБЕ*, т.9:195].

Срхр. **масло**; *словен*. **máslo**; *рус*. **масло**; *укр.* **масло**; *чеш*. **máslo**; *словаш*. **maslo**; *пол*. **masło**; *горлуж*. **masło**; < ***maz-slo** [*ЕтБАН*, т.3:679].

сѣра, -ы *ж.* ‘сяра’. Среща се в **СтПр**. В СтбП думата не е засвидетелствана; регистрирана е в Пролози от 14, 16, 17 в. [*Микл*:972]; Ср посочва употреба в Пролог за март, в житието за Евтроп, Клеон и Василиск [*Ср*, т. 3:899]. Днес семантиката на лексемата не е променена [*АР*, т. 3:377].

Рус. **сéра**; *укр*. **сіра**; *чеш*. **síra**; *словаш*. **sirka**; *пол*. **siara**; *пс*. * **sera** [*Фасмер*, т.3:603].

Общите *глаголни форми* за **двата** Пролога са: **раждещи, оустоудити, въвръщи; исплънити – напълнити** образуват синонимни двойка; **само в СтПр** се среща **разварити.** Всички глаголи се срещат в СтбП: **исплънити** (>100) – З, М, А, СК, Б, СП, СЕ, К, С; **напълнити** (34) – З, М, А, СК, О, СП, СЕ, С; **разварити** е засвидетелстван само в С с 1 форма; **оустоудити** (4) – З, М, А, СК; **раждещи** (31) – СП, СЕ, С.

27. **Разраняване на тялото с тръстика и обливане на раните с мед и оцет, окачване по обед под палещо слънце за храна на оси и стършели.**

Марк еп. Аретусийски и Кирил дякон (29-28 март) ОбПр медомь и гаросомь помазавше и повѣсишѫ. ѭжемь на висоцѣ. лѣтоу же сжщоу и вароу. на изѣдениѥ пчеламь - СтПр и по всемоу тѣлоу раны наложъше. съко^{ад}шѫ и тръстиемъ. и медъ съ оцтомъ смѣсивше. по всемоу тѣлоу того помазавше и права того въстъкош. да нагож главож коупно. и въсемъ тѣлесемъ въ тврѣдѣмъ полоу д҃неи. лоуу с҃лнєуныѫ приемл съгарааше. и осамъ и стръшенемъ пища бѣше. и сими оужѧленъ бываше.

Като *оръдие за мъчение* в тази лексико-семантична група се открива **тръстие,** а като *средства за мъчение* в тази семантична група служат *съществителните*, с които се назовават различни *вещества*: **медъ, гаросъ, оцьтъ.**

трьстиѥ, -иꙗ *с. събир.* ‘тръстика’. Среща се в **СтПр**. В СтбП (6) – С, СЕ [*СтСС*:705]. Микл. отбелязва думата в Пролози от 14 и 17 в. [*Микл*:1008]. Значението на лексемата се пази и днес [*АР*, т. 3:439].

мєдъ, -оу *м.* ‘пчелен мед’. Лексемата се среща в двата Пролога. В СтбП (14) - З, М, А, СК, Б, СП, С [*СтСС*:324]. Регистрирана е в Кормчая от 1262 г., Патерик от 14 в. [*Микл*:365]; в Остром. Ев., Панд. Антиох от 11 в. и в редица паметници от 12, 14 в. [*Ср*, т. 2:122]. В съвременния български език значението на думата се разширява [*РБЕ*, т. 9:263].

Срхр. **мед**; *словен*. **med**; *рус*. **мед**; *укр*. **мід**; *чеш., словаш*. **med**; *пол*. **miód**; *горлуж.* **med**; *доллуж.* **mjod**; *ие*. * **medhu** [*ЕтБАН*, т.3:707].

гарость, -а *м.* ‘оцет’ от гр. γάρος. Среща се в ОбПр. В СтбП думата не е засвидетелствана. Микл посочва варианти: **гарость, гарасъ, гарогусь, гарогусъ** и отбелязва употреба в Пролози от 14, 16 в. [*Микл*:126]; Ср посочва **гарость** в Пролог за март [*Ср*, т. 1:510]. Лексемата не е включена в Речника на Н. Геров, липсва в ЕтБАН и РБЕ.

оцьтъ, -а *м*. ‘оцет’. Среща се в СтПр. В СтбП (36) – З, М, А, СК, СП, СЕ, С [*СтСС*:438]. Лексемата е отбелязана в Остром. ев., Псалтир от 12 в., Хомилии от 13 в., Пролози от 14 в. [*Микл*:546]; Ср посочва варианти **оцетъ, оуьтъ** [т. 2:841]. Значението й се пази непроменено и днес.

От глаголните форми **помазати** е **обща** за двата Пролога. Съществителните имена **гарость** и **оцьтъ, пчела - оса и стрѣшенъ** образуват синонимни двойки. Глаголът **помазати** е отбелязан в СтбП (57) – З, М, А, СК, Е, СП, СЕ, К, С.

28. **Изкормване на мъчениците и напълване на корема с ечемик, предложени като храна на свинете.**

Марк, еп. Аретусийски (29-28 март) ОбПр <u>оутѣвеса и^{х} ножи разорꙗзавше. и насыпашѫ ѧчьмыка. и пѣ^{ꙗ}ложьше свинимамь на снѣдениѥ тѣлеса и^{х} оубо таковыѭ мѫкы пѣтрьпѣшѫ.</u> - СтПр <u>жтрѡвы снѣх^{s} раздрѣзавше. и жчменомь насыпашѫ. пометнѫшѫ свинїмъ въ снѣд^{s}.</u>

В разглежданата група съществителните **оутво - жтрѡва**, и изразът **пѣ^{ꙗ}ложьше на снѣдениѥ - пометнѫшѫ въ снѣд^{s}** образуват *синонимни двойки*. Глаголите **раздрѣзати, насыпати** са характерни и за двата текста. И двата глагола липсват в СтбП: **насыпати** е регистриран от Ср в Хроника на Иоан Малала [т. 2:340].

29. **Слагане на нажежени медни топки под мишниците и на веждите.**

Варасихий, мч. (29 март) СтПр **варахисїѡ же мѣдны облогы ражꙗегше и по^{ꙗ} мышци емоу подложишѫ. таже абие и къ вѣждамъ.**

облогъ, -а *м.* ‘оръдие за мъчение’. Лексемата се среща само в СтПр. В СтбП- ø. Регистрирана е в Златоструй 12 в., Пролог от 17 в. [*Микл*:469]; Ср дава значения: ‘обръч; ограда; знаме; чувал’, като първото значение е засвидетелствано в Пролог за март, Варах [т. 2:526]. Днес значението е променено [*АР*, т. 2:307].

30. **Изгаряне с вряща смола и разтопено олово, изливани в ноздрите, ушите и гърлото.**

Варасихий, мч. (28-29 март) ОбПр <u>вь грьтань ємоу смолѫ врѫщ вьлїашѫ</u> - СтПр <u>ѕинѫ вѣврѫщ испивъ смолѫ елико с оуѣш испи варахисїе ѡгнепалнѫѫ смолѫ врѫщѫ…и къ ноздремъ. и къ оушима. и къ грьтани олово раждиꙁѫще и поливѫще. въ грьтанъ ємоу вълїашѫ смолѫ врѫщ.</u>

олово, -а *с.* ‘олово’. Среща се в **СтПр**. В СтбП (2) - С [*СтСС*:411]. Лексемата е регистрирана в Псалтир от 12 в., Хомилии от 13 в., Пролог от 14 в. , М Хр [*Микл*:501]; посочена от Ср в Гр. Назиански-11 в., Златоструй; като вариант - **оловъ** [*Ср*, т. 2:661]. Думата се пази и днес с непроменена семантика.

Срхр. **олово**; *словен.* **olov, ólovo**; *рус*. **о́лово**; *укр*. **о́лово**; *чеш., словаш*. **olovo**; *пол.* **ołów**; *горлуж*. **wołoj**; *доллуж*. **wółoj** [*Фасмер*, т.3:135].

Общите *глаголи* **в двата** Пролога са: **въплиѣати, испити;** в СтПр - **поливати.** За разлика от **въплиѣати** (9 – З, С, А, СК, СЕ) и **испити** (10 – З, М, А, СК, Е, СП, С), които се срещат в редица СтбП, **поливати** е отбелязан само в С (4).

31. **Стягане в менгеме (въртеж) и трошене на кости.**

Варасихий, мч. (29 март) СтПр **по сем же стгнѫшѫ его връ҃тежемъ. и съкроу҃шїшѫ емоу҃ кости...и тъи въ връ҃тежъ вложенъ и все тѣло его сломи с.**

връ҃тежь, -а *м*. ‘оръдие за мъчение’. Среща се само в СтПр. В СтбП - ø. Лексемата е включена в речника на Миклошич - **връ҃тежь** се среща в Пролог от 16 век и в Руски миней от 16 век [*Микл*:77]. Ср посочва **вьртежь, връ҃тежь** ‘винт’ в Пролог за март [*Ср*, т. 1:463]. В ЕтБАН се дава **въртеж,** въртежка ‘въртелив уред’, таен говор - ‘ воденица’, от **вратити, връ҃тѣти с** [т. 1:212]. В РРОДД - ø. В съвременния български език семантиката е променена. [РБЕ, т. 1:]. В Речника на Н. Геров **врьтежь** се дава със значение ‘въртене ’ [т.1:160].

Докато **съ҃тгнѫти** е регистриран в СтбП само в С (2), глаголът **съкроу҃шити** има висока честота на употреба (74) – З, М, А, СК, СП, СЕ, К, С, Х.

32. **Влачене на голото тяло по тръни, набодено с трески от тръстика.**

Варасихий, мч. (28-29 март) ОбПр **варахии же влѣ҃чень бы҃ по тр҃нию нагъ. и събоденъ бы҃ тр҃тьми ѡстрыми** - СтПр **сѧ҃тыи же варахисіе къ истѧанїю прїве^нъ. нагъ по тр҃нїю влаѹимъ. и тр҃стми ѡстрыми събоденъ.**

Съществителните имена, които означават средства за мъчение, са: **трьниѥ, тр҃стиѥ, тр҃сть.**

трьниѥ, -иа *с. събир*. ‘растение с шипове, тръни, бодили’. Среща се **в двата** Пролога. В СтбП (48) - З, М, А, СК, СЕ, С [*СтСС*:704]. Микл посочва лексемата в Пролог от 17 в. [*Микл*:1007]. В съвременния език семантиката на лексемата се запазва [*АР*, т. 3:438].

Срхр. **трн**; *словен*. **trn**; *рус*. **терн**; *укр*. **те́рен**; *чеш*. **trn**; *словаш*. **tŕň**; *пол*. **tarn**, **cierń**; *горлуж*. **ćerń**; *доллуж*. **śerń**; *пс*. * **tьrnъ** [*ЕтМл*:640].

тр҃сть, -и *ж*. ‘тръстика’ Среща се **в двата** Пролога. В СтбП (34) – З, М, А, СК, СЕ, С [*СтСС*:705].

Срхр. **трст**; *словен*. **trst**; *рус*. **трость**; *чеш., словаш*. **trest`**; *пол*. **treść**; *горлуж., доллуж*. **ścina**; *пс*. * **trъstь** [*Фасмер*, т. 4:106].

Обща *глаголна форма* **за двата** Пролога е **съ҃кости**, а лексемите **влѣ҃щи** и **влаѹити** се противопоставят.

33. **Разкъсване от лъвове.**

Иоад, мч. (30-31 март) ОбПр **ѥгоже попра҃ лъвь и оумрѣ҃т** - СтПр **ѥгоже пораз҃и лъвъ и оумрѣ. Попьрати** и **пораз҃ити** образуват *синонимна двойка*. И двата глагола се срещат в СтбП: **попьрати** (23) – З, М, А, СК, СП, СЕ, К, С; **пораз҃ити** (18) - З, М, А, СК, СП, СЕ, С.

34. **Измъчване в желязна клетка.**

Урпасиан, мч (9 март) СтПр **оуготови и҃ръ съсѫдъ м҃телны. еже бѣ҃ше клоу҃вїа желѣ҃зны. въвръже его тамо и повелѣ҃ на высотѫ повѣ҃сити того. повелѣ҃ лютыи свещїе҃ зажещи и wколо клоу҃вїа палити.**

клоу҃виа, -іѫ *ж*. ‘уред за мъчение’. Среща се само в СтПр. Лексемата липсва в СтбП, Ср, РРОДД, Фасмер. Микл посочва **клоу҃виꙗ** в Пролог от 17 в., Иоан Лествичник 1647 г. [*Микл*:290]. В ЕтБАН се дават следните значения: ‘кафез, клетка; рамка с цеви, с която се насновава основа за тъкане, сновалка, снователница’ (Казанлъшко, Шуменско, Силистренско); **клувя** (Силистренско, Търновско), **клуя** (Съченли, Гюмюрджинско), **клуве** (Новопазарско, Русенско), **клювя**, **клевя** (Котленско), **кловия** ‘кръгла обгорена яма, в която се държи жито’ (Лясковец, Търновско). Лексемата се извежда от гр. κλουβί, κλουβίον, κλωβίον ‘кафез, клетка’ [т. 2:474]. В РБЕ **клувùя** се отбелязва със същите значения ‘клетка’ и ‘рамка за насноваване на прежда’, които са обособени като омоними [т. 7:513]. В Речника

на Н. Геров се посочва за **клувиꙗ** само значение ‘кафез, клетка’ [т. 2:373].

35. **Привързване към железен кол и измъчване.**

Павел и Юлиана, мчци (4 март) СтПр **...къ желѣзноѭмоу колоу привѕань.**

колъ, -а *м*. ‘кол’. Лексемата се среща само в **СтПр**. В СтбП (2) – С [*СтСС*:288]. Отбелязана в Сб. от 15 в., Изб. от 1073 [*Ср*, т.1:1259], Менологий от 16 век [*Микл*:298]. Значението й се пази непроменено [*РБЕ*, т. 7:608].

Срхр. **кòлац**; *словен*. **kòl;** *рус*. **кол**; *укр*. **кіл**; *чеш*. **kůl**; *словаш*. **kôl**; *пол*. **kół**; *горлуж., доллуж*. **kół**; *ие*. ***(s)kol** [*ЕтБАН*, т.2:543].

36. **Полагане върху остри рогове и посичане.**

Мануил и Теодосий, мчци (27 март) ОбПр **на трижѣ рогаˣ жстрѣхъ положивь ꙗ. и на конець оусѣкнѫ ꙗ.**

рогъ, -а *м*. ‘оръдие за мъчение’. Среща се в **ОбПр**. В СтбП (18) – З, М, СЕ, С [*СтСС*:583]. Лексемата се посочва в Пролози от 14, 16 в. [*Микл*:801]; Ср дава освен значение ‘рог у животните’ и ‘тръба; издадена част на предмет, подобна на рог’ [*Ср*, т. 3:131]. В съвременния български език семантиката на думата се разширява [*АР*, т. 3:115].

Срхр. **рог**; *словен*. **rog**; *рус*. **рог**; *укр*. **ріг**; *чеш., словаш*. **roh**; *пол*. **róg;** *ие*. * **roh** [*Фасмер*, т.3:489].

37. **Заплашване с тризъбец и отсичане на главата с нож**.

Сарвил, мч. (4 март) СтПр **трѣѕѫбоу къ шїи его приближївшоу с ножемъ главѫ емоу ѿрѣѕа.**

трьѕѫбьць, -а *м*. ‘вила с три зъба, тризъбец’. Среща се в СтПр. В СтбП думата е засвидетелствана с една употреба в Супрасълския сборник [*СтСС*:704; *Цейтлин* **1977**:67, 266]; отбелязана е в Минеи от 1096 и 1097 г. [*Ср*, т. 3:1016]; както и в Пролози от 14, 16 в. [*Микл*:1009]. Лексемата пази своето значение непроменено и днес [*АР*, т. 3:429].

В текста на СтПр се среща лексемата **шїꙗ**, за която се знае, че е присъща за текстовете, свързани с Преславската книжовна школа, срещу **выꙗ**, характерна за Кирило-Методиевите преводи[*Славова* **1989**:43].

38. **Хвърляне в ров.**

Йона и Варахисий, мчци (28-29 март) ОбПр **и вьвръгошѫ и вь ровь** - СтПр **въ рѡвъ глѫбокъ въріншѫ.** Само в СтПр: *Павел и Юлиана, мчци* (4 март) СтПр **въ рѡвъ wгньныи въвръжена быста... мѫчитєл же оубоав с изѵєᴬ из рова сты҃ѫ. въ томъ ровѣ wгньнѣ камениємь побиєни бышѫ; *Кирил, архиеп. Ерусалимски*** (18 март) СтПр **живи въ рѡвъ въшеᴬше. жива съпрѫга въ рѡвъ въвръгошѫ... въ рѡвъ въвръжєни бышѫ.**

ровъ, -а *м*. ‘яма, ров’. Среща се в двата Пролога. В СтбП (19) – СП, С [*СтСС*:582]. Днес значението се пази непроменено [*АР*, т. 3:114].

Срхр. **ров**; *словен*. **ròv**; *рус*. **ров**; *укр*. **рів**; *чеш., словаш*. **rov**; *пол*. **rów**; *горлуж.* **row**; *доллуж*. **row**; *пс*. * **ravъ**; *ие*. * **ravas** [*ЕтБАН*, т.6:277].

39. **Стягане с връв.**

Йона и Варасихий, мчци (28 март) ОбПр **и стгошѫ и врьвьми и по семь прѣтрьшѫ на полы.**

врьвь, -и *ж*. ‘връв’. Среща се само в ОбПр. В СтбП (4) – З, М, А, С [*СтСС*:123]. Лексемата е отбелязана в Остром. ев., Пролог от 16 в. [*Микл*:76]; Ср посочва варианти: **вьрвь, вервь** [т.1:462]. Днес значението на думата се разширява [*РБЕ*, т. 2:421]. **Прѣтрьти** се среща в СтбП само с две форми в С.

Срхр. **врвца**; *словен*. **vrv**; *рус*. **веревка**; *чеш*. **vrv**; *пс*. * **vьrvь** [*ЕтБАН*, т.1:187].

Общите за двата Пролога *глаголи* са: **бити, влачити, влѣщи, въвръщи, въливати, въсадити, жещи, затворити, испити, мѫчити, насыпати, побити, повѣсити, помазати, привѕати, пригвоздити, прострѣти, прѣдати, прѣтрьти, поустити, раждещи, разварити, раздрѣзати, распти,**

стрѣгати, съвости, съвзати, съкроушити, съткнѫти, тещи, оурѣзати, оустоудити.

Само в ОбПр се откриват: затоушити, избити, изнемощи, испльнити, лѣпати, осѫдити, подъжещи, пожещи, положити, попърати, посълати, приѩти, провръткти, прѣдати, рѣзати, оубити, оусѣкнѫти.

Само в СтПр се срещат: въздиѩти, въложити, въсприѩти, зажещи, заклати, запалити, изгънати, малодоушьствовати, одърати, опалити, осѫждати, отъсѣщи, палити, поливати, поразити, посѣщи, пронисти, разорити, растопити, съжещи, съконѹати, тесати, томити, тъщити, оумѫѹити.

Оказва се, че част от глаголите, които се срещат в ОбПр и СтПр, са *засвидетелствани в СтбП единствено в С*: в **двата Пролога:** влаѹити, повѣсити, прѣтрѣти, разварити, стрѣгати, съткнѫти,; **само в ОбПр** - лѣпати; **само в СтПр** – запалити, одърати, опалити, поливати, пронисти, растопити, томити , оумѫѹити.

Глаголите, които *не са засвидетелствани в СтбП*, са: **в двата Пролога** – подъжещи, раздрѣзати; **само в ОбПр** - затоушити, насыпати, провръткти; **само в СтПр** - малодоушьствовати.

В ОбПр и в СтПр се проявява предпочитание към определени *префикси*: оу- срещу по-: оусѣщи - посѣщи; оубити - побити; оу- срещу отъ- : оурѣзати - ѿрѣзати; ис- срещу на- : испльнити - напльнити; оу- срещу съ-: оувзати - съвзати.

В ОбПр се предпочитат *непрефигирани глаголи* пред *префигирани* в СтПр: ø срещу раз- : волѣти - разволѣти; или на *префигирани: двойнопрефигирани* при- срещу въспри -: приѩти - въсприѩти.

Названията на *оръдия и средства за мъчение* в СтПр и ОбПр са: верига, врьвь, врьтежь, врѣтище, гаросъ, гвоздьи, дрьколь, желѣзо, жила, жьзлъ, камы, клоувїа, колъ, коновъ, котьлъ, крьстъ, медъ, меуь, ногътъ, ножь, облогъ, одръ, олово, оцьтъ, палица, пеколъ, пещь, ражьнъ, ровъ, рогъ, свѣща, сковрада, смола, сѣра, трьзжьць, трьниѥ, трьстиѥ, трьсть, жже, жза. От тях **само в ОбПр** се откриват: врьвь, гаросъ, дрьколь, желѣзо, пеколъ, рогъ; а **само в СтПр** - врьтежь, клоувїа, колъ, котьлъ, крьстъ, ногътъ, облогъ, олово, оцьтъ, палица, сковрада, сѣра, трьзжьць, трьстиѥ, жза.

Общият брой на разгледаните лексеми, които означават *оръдия и средства за мъчение*, е 40. От тях 19 се срещат и в двата Пролога, 15 се откриват само в СтПр, а 6 - само в ОбПр. В СтбП липсват следните лексеми: врьтежь, облогъ, ражьнъ, смола, сѣра; гаросъ и клоувїа.

За назоваване на някои оръдия и средства за мъчение се откриват **синонимни лексеми**: верига (верига, железа, жза); казан (коновъ, котьлъ); оцет (гаросъ, оцьтъ); скара (одръ, сковрада); смола (пеколъ, смола); тояга (дрекольи, палица, жезлъ).

Названията на оръдия и средства за мъчение очертават следните *опозиции*: врьтежь – врьвь; оцьтъ – гаросъ; сковрада – одръ; смола – пеколъ; палица – дрьколъ.

Две от лексемите, които липсват в СтбП, са **от гръцки произход** - гаросъ и клоувиа.

В съвременния български език думите: гаросъ, коновъ, сковрада, жза *са отпаднали*. Редица имена (**врътеж, жила, нокът, облог, одър, ръжен, пещ и рог**) *не пазят значението си като оръдия за мъчение.*

Част от думите, които *липсват в книжовния език,* са **запазени в диалектите**. Днес с диалектно разпространение са: **вретище, дрекол, палица, пекол.**

Една от лексеми, която е *характерна единствено за българския език, и се среща и в двата Пролога*, е **вретище**. В никой друг славянски език тази лексема не притежава увеличителния суфикс **–ище**. Думата се пази предимно в западнобългарския езиков ареал.

Думите **дреконя** и **пекло**, употребени в **ОбПр**, днес са засвидетелствани в ЮЗ България, а **палица**, отбелязана в **СтПр**, има широко разпространение - среща се както в

ЮЗ България, така и в Пловдивско.

Съпоставителното разглеждане на текстовете от ОбПр и от СтПр позволява да се открояят наред с *приликите* и определени *различия*, но се оказва, че лексиката и в двата Пролога има български характер, което подкрепя предположението, че първоначалните преводи както на ОбПр, така и на СтПр, са били направени на български език.

СЪКРАЩЕНИЯ:

А - Асеманиево евангелие
Б – Боянски палимпсест
ГЦ – Григорий Цамблак
З - Зографско евангелие
Е - Енински апостол
ИП – Историческа Палея
К - Клоцов сборник
М - Мариинско евангелие
М Хр – Манасиева хроника
О – Охридски листове
Р - Рилски глаголически листове
С - Супрасълски сборник
СЕ - Синайски евхологий
СК - Савина книга
СП - Синайски псалтир
У – Листове на Ундолски
Х - Хилендарски листове

ЛИТЕРАТУРА

АР - Речник на съвременния български език. Т. 1-3. София, БАН, 1955-1959.

Геров – ***Геров, Н.*** Речник на българския език. Т.1-6. Пловдив, 1895-1908.

ЕтБАН - Български етимологичен речник. Съст. ***Вл. Георгиев*** и др. Т. 1-6. София, 1971-2002.

ЕтМл - ***Младенов, Ст***. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, 1941.

Микл - ***Miklosich, Fr.*** Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum.Vindobonae, 1862-1865.

Мъжлекова 1994 - ***Мъжлекова, М.*** Единството на старобългарския език на лексикално равнище. София, 1994.

Павлова 1999 - Станиславов (Лесновски) Пролог от 1330 година. ***Румяна Павлова***. Увод и научно разчитане на текста. ***Веселка Желязкова***. Научно разчитане на текста. Календар. В. Търново, 1999.

Петков 2000 - ***Петков, Г.*** Стишният пролог в старата българска, сръбска и руска литература (XIV –XV век). Пловдив, 2000.

РБЕ - Речник на българския език. Т. 1-10 (А-Н). София, 1977-2000.

РРОДД - ***Илчев, Ст., Павлова, М., Димова, А., Иванова, А.*** Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX в. София, 1974.

Русек 1994 - ***Русек, Й.*** За славянския превод на Паренесиса от Ефрем Сирин. – В: Търновска книжовна школа. Т. 5, В. Търново, 1994.

Славова 1989 – ***Славова, Т.*** Преславската редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. – В: Кирило-Методиевски студии. София, 1989, кн. 6,

15-129.

Спасова 1999 – ***Спасова, М.*** Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак. В. Търново, 1999.

Ср - Срезневский, И. И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. Т. 1-3. Москва, 1989.

Станков 1994 - ***Станков, Р.*** Лексика Исторической Палеи. В. Търново, 1994.

СтбР - Старобългарски речник. Т. 1 (**а** – **н**). София, 1999.

СтСС - Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва, 1994.

Фасмер - ***Фасмер, М.*** Этимологический словарь русского языка. Т. 1-4. Москва, 1964-1973.

Цейтлин 1977 – ***Цейтлин, Р. М.*** Лексика старославянскаго языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X-XI вв. Москва, 1977.